

KOVÁCH DONÁT

„ÉN HISZEK ABBAN,
HOGY NEKÜNK ITT VAN DOLGUNK” –
HELYBEN MARADÓ KÁRPÁTALJAI
MAGYAROK MIGRÁCIÓS DÖNTÉSHOZATALA
A HÁBORÚ ELŐTT ÉS UTÁN

Az orosz–ukrán háború 2022. február 24-én bekövetkezett eszkalációját követően a kárpátaljai magyar közösség sorskérdései és az Ukrajnából való elvándorlás (menekülés) témaköre a közérdeklődés legmagasabb fokát érte el. Az ukrán állam geopolitikai instabilitása, a kárpátaljai régió csekély fejlettségi szintje és az ott élő magyarság fogyása azonban mind olyan jelenségek, melyek már jóval az orosz offenzíva előtt is problémaként merültek fel.¹ Köztudott, hogy az elmúlt bő száz évben a kárpátaljai magyar közösségnek különösen nehéz sors adatott: a huszadik században történt többszörös határmódosítást és területelcsatolást követően a régió végül Ukrajnához került, ahol az utóbbi szűk tíz évben rengeteg kedvezőtlen intézkedéssel nehezítették a nemzeti kisebbségek fennmaradását (pl. az államnyelvi törvény 30. cikkelye). Mindennek ellenére a Kárpátaljára látogató vendég ma is találkozhat magyarokkal, akik a háborús állapot beállta ellenére sem kívánnak elköltözni onnan: jövőjüket továbbra is sokan otthon képzelik el. Ennek megállapítása tulajdonképpen természetesnek tekinthető, így az otthonmaradás ritkán merül fel vizsgálandó jelenségként az elvándorlásról szóló tudományos diskurzusokban.² Azonban a migrációs stratégiák teljeskörű megértéséhez elengedhetetlen azon egyének viselkedésének is a kutatása, akik a helyben maradást választják mobilitási stratégiaként.

A dolgozat alapjául szolgáló kutatás ezért az otthon maradó egyének vizsgálatával kíván hozzájárulni a kárpátaljai magyarság migrációs döntéseit elemző diskurzushoz, arra a kérdésre keresve a választ, hogy a helyben maradó kárpátaljai magyar emberek mivel indokolják mobilitási stratégiájukat. A kérdés megválaszolása érdekében egy esettanulmány

1 Center for Preventive Action: Conflict in Ukraine. *Council on Foreign Relations*, 2022. május 12. Letöltés helye: www.cfr.org; letöltés ideje: 2022. 08. 30.

2 Erőss Ágnes: Akik maradtak: pillanatfelvétel az otthon maradt közösségekről a kárpátaljai magyar szóróványban. *Regio*, 2020. 28 (1). 138–170.

elkészítése mellett döntöttem, és két alkalommal végeztem interjú kutatást három tiszaháti magyar faluban (Bene, Csetfalva, Sárosoroszi). Az első adatfelvétel 2021 tavaszán történt meg, míg a kutatás második fele 2022 márciusában zajlott le, így az adatok elemzése során lehetőség adódott a háború előtti és utáni válaszok összehasonlítására is.

A dolgozat arra a következtetésre jut, hogy a vizsgált személyeket a külföldön (többségében Magyarországon) gyűjtött negatív tapasztalataik visszatartják az elvándorlástól, míg a helyben történő önmegvalósítás lehetősége, a családalapítás, a saját lakóház birtoklása, a szociális és természeti közeghez való érzelmi kötődés és a küldetéstudat megerősítik őket a helyben maradásban. A háborús eszkaláció számos taszító tényezőt hozott be az interjúalanyok migrációs döntéshozatalába: a katonakorú férfi lakosság toborzása és ebből kifolyólag a családok szakadozottsága, a háború pszichológiai hatásai, a romló gazdasági kilátások és az általános bizonytalanság. Ezek az újonnan megjelenő tényezők azonban csak részben írták felül a 2021-ben levont következtetéseket. A család és a tágabb közösségek megtartó ereje és a gyakran istenhitből táplálkozó küldetéstudat magyarázó ereje felerősödött, míg a természeti környezethez való ragaszkodás és a lokális önmegvalósítás 2022 márciusára részben vagy teljesen eltűnt a megmaradást magyarázó faktorok közül.

A dolgozat eredményeit a módszertan korlátainak megfelelően szükséges értelmezni: az interjúk a kárpátaljai magyar közösség egy szűk mintáját képezik le, így nem lehet szó reprezentatív mintavételről. Ennek megfelelően a kutatásnak nem célja a kárpátaljai magyarság egészére vonatkozó általános megállapítások levonása, mindinkább az elvándorlást vizsgáló tudományos diskurzus gazdagítása egy otthon maradó egyéneket vizsgáló, partikuláris területre fókuszáló esettanulmány által. A dolgozat eredményei segíthetik az elvándorlást választó kárpátaljaiak döntéshozatalának jobb megértését is.

A kutatás szakirodalmi háttere

Nem tűnik meglepő észrevételnek, hogy a migrációt vizsgáló tudományos szakirodalom elsősorban a vándorlásban részt vevő egyéneket vizsgálja.³ A helyben maradás mobilitási stratégiaként való értelmezése és vizsgálata így egy viszonylag új megközelítésmódnak tekinthető az akadémiai diskurzusokban.

3 King, Russell: *Theories and Typologies of Migration: An Overview and a Primer*. Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations, 3/12. Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM) Malmö University: Malmö, 2012.

A helyben maradást strukturális szinten először a Carling⁴ által felállított törekvés-i képesség (*ability-aspiration*) modellje nevezte meg a mobilitás egyik lehetséges stratégiájaként, miután kutatásai során jelentős migrációs vágyakkal, de ennek ellenére meghiúsuló migrációs törekvésekkel találkozott. A svéd kutató ezért egy olyan modellt épített fel, ami a migrációra való törekvést és a migrációs képességet külön tényezőként vizsgálja. Carling modellje ezáltal három lehetséges kategóriát javasol: mobilitás (azaz a migrációra való törekvés és a migrációra való képesség megléte), nem önkéntes helyben maradás (azaz a migrációra való törekvés megléte, de a migrációra való képesség hiánya) és önkéntes helyben maradás (azaz a migrációra való képesség megléte, de a migrációra való törekvés hiánya). Carling modelljét később de Haas⁵ egyrészt úgy fejlesztette tovább, hogy az *ability* szót *capability*-re cserélte, ami az angol nyelvben a valamire való képességet az egyén szempontjából proaktívabb elemként határozza meg a passzívabb *ability* szóhoz képest. Másrészt pedig Isaiah Berlin pozitív és negatív szabadságok koncepciójának applikációjával adott további mélységet a modellnek. Így született meg de Haas definíciós javaslata, miszerint az emberi mobilitás a lakóhely megválasztásának képessége (szabadsága), amibe pedig szükségszerűen beletartozik a helyben maradás lehetősége is. Sőt, de Haas kutatásai alapján hangsúlyozza, hogy a magasabb életszínvonalra törekvő egyén nemcsak az elköltözés által változtathat helyzetén, hanem ennek alternatívájaként a jobb életminőségért otthon is tehet (önmegvalósíthat), például elindíthatja saját vállalkozását vagy szélsőséges esetben akár fegyvert is ragadhat.

A Carling és de Haas által épített modell később a Schewel⁶ által bevezetett beletörődő (*acquiescent*) kategóriával vált teljessé, ami az olyan egyénekre utal, akiknek (pl. földrajzi) helyzetükből adódóan se lehetősége, se vágya nincs a migrációra. Mindezt figyelembe véve tehát a migrációs stratégia megválasztásakor a helyben maradásnak három különböző formája létezik: az önkéntes, a nem önkéntes és a belenyugvó immobilitás. A kategóriák szigorú elválasztása azonban félrevezető lenne, hiszen – ahogyan Mata-Codesal⁷ is állítja – a mobilitásra való képesség és az arra való vágy nem független változók: szorosan kapcsolódnak egymáshoz és kölcsönös hatással vannak egymásra.

4 Carling, Jørgen: Migration in the age of involuntary immobility: Theoretical reflections and Cape Verdean experiences. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2002. 28 (1). 5–42, itt: 5–6.

5 de Haas, Hein: Migration Theory: Quo Vadis? International Migration Institute: Oxford, 2014. Letöltés helye: www.migrationinstitute.org; letöltés ideje: 2022. 08. 30.

6 Carling, Jørgen – Schewel, Kerilyn: Revisiting aspiration and ability in international migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2018. 44 (6). 945–963.

7 Mata-Codesal, Diana: Is it simpler to leave or to stay put? Desired immobility in a Mexican village. *Popul Space Place*, 2018. 24 (e2127), itt: 7.

Schewel⁸ kutatása során kifejezetten a helyben maradó egyének vizsgálatára helyezi a hangsúlyt, és kritikával illeti azt a tendenciát, miszerint a migrációt vizsgáló tanulmányokat úgynevezett „mobilitási befolyásoltság” (*mobility bias*) sújtja, ami hátráltatja a jelenség teljeskörű megértését. Schewel alap gondolata, hogy a nemzetközi migrációban részt vevő embertömeg csupán 2-4%-át teszi ki a világ populációjának, ami a belső migrációban részt vevő emberek hozzáadásával is csak 15%-ra nő meg. Ez azt jelenti, hogy a világon csak minden hetedik ember változtat lakhelyet, ami jogosan veti fel azt a kérdést, hogy a globalizáció korában a maradék hat ember miért nem indul útnak? Schewel a jelenség megértése érdekében három faktorcsoportot azonosít, melyek hasznosak lehetnek a helyben maradás vizsgálata szempontjából. Megtartó (*retain*) faktorok lehetnek olyan körülmények vagy előnyök, melyek az otthonmaradást vonzóbb választássá tehetik, például a szociális kötelek, a helyspecifikus gazdasági előnyök (pl. nyelvismeret, helyi támogatások, jó minőségű termőföld) vagy önmagában a tény, hogy az egyén már huzamosabb ideig ugyanazon a helyen élt, ami az idő előrehaladtával növeli a maradás esélyeit. Taszító (*repel*) faktorok olyan társadalmi, gazdasági, politikai vagy kulturális aggályok lehetnek, melyek csökkenthetik a távozás választásának vonzerejét, például a már külföldön élő vagy onnan hazatért egyének negatív élményeinek közvetítése által. Harmadszor pedig a migrációs döntéshozatalt olyan belső kényszer (*internal constraint*) is befolyásolhatja, ami szintén visszatartó erővel bírhat az elvándorlást illetően, mint például az egyének pszichés állapota vagy nők esetében a hagyományos családmodellből fakadó kötöttségek.

A bemutatott szakirodalmi összefoglaló egyrészt alátámasztja azt, hogy a Kárpátaljára jellemző migrációs stratégiák megértése szempontjából érdemes a helyben maradó egyének vizsgálata, másrészt egy keretrendszert biztosít a kutatás során megszólalt egyének motivációinak megértéséhez. Ezen felül a törekvés-képesség modell segít szemléltetni, hogy a 2022. február 24-i orosz invázió egyéni szinten hogyan befolyásolta az interjúalanyok migrációs döntéshozatalt.

Kutatási kérdés és módszertan

A dolgozat kutatási kérdése, hogy a helyben maradó kárpátaljai magyar emberek mivel indokolják mobilitási stratégiájukat? A kérdés megválaszolása érdekében két alkalommal végeztem kvalitatív módszertanon nyugvó interjúkat kutatást a célterületen. Az első adatfelvétel 2021 májusában, míg a második 2022 márciusában történt meg, utóbbi ennek

8 Schewel, Kerilyn: Understanding Immobility: Moving Beyond the Mobility Bias in Migration Studies. *International Migration Review*, 2019. 54 (2). 328–355.

értelmében a 2022. február 24-én Ukrajna ellen indított orosz katonai offenzívát követően. A közel egy év különbséggel felvett adatok lehetővé teszik, hogy az elemzés során a háború előtti és utáni állapotokat is összehasonlítsam. Ezt segítette az is, hogy 8 interjúalannal mind a két adatfelvételi időszakban sikerült interjút készítenem.

A dolgozat alapjául szolgáló kutatás során 36 interjú adatfelvétel készült el, összesen 28 kárpátaljai magyar személlyel. A 36 interjúból 18 online hang- vagy videóhívással, míg a maradék 18 személyesen, a vizsgált területen készült el. Az első adatfelvételkor a koronavírus-járvány okán bevezetett határzár miatt kizárólag online interjúk készültek, míg 2022 tavaszán személyesen látogattam el a kutatási területre. Az átlagosan harminc perces beszélgetések félig strukturált interjúk voltak, azaz kérdezőként minden interjúalannal ugyanazt a gondolati ívet jártam végig, nem ragaszkodva egy szigorú kérdéssorhoz, lehetőséget adva annak, hogy a válaszadók külső befolyástól mentesen artikulálhassák a felvetett témákról alkotott véleményüket.

A kutatás három határhoz közeli magyar többségű falura fókuszált (Bene, Csetfalva, Sárosoroszi). Valamennyi megkérdezettnek van kötődése a településekhez, bár az adatfelvétel pillanatában életvitelszerűen nem mindenki tartózkodott a három falu valamelyikében. Az interjúalanyok felkutatásában a három falu közös református lelképásztora volt a segítségemre. A lelképásztor a kérésemnek megfelelően demográfiai szempontból egymástól különböző személyekkel kötött össze. Az online interjúkhoz tőle kaptam meg a válaszadók elérhetőségét, míg a terepen végzett interjúk során az interjúalanyok lakóházához kísért. Ennek megfelelően a személyesen készített interjúk jellemzően a válaszadók otthonaiban készültek el, ami további lehetőséget adott a valós körülmények megismerésére. A kutatásban részt vevő személyek anonimitásuk megőrzése mellett vállalták a kutatásban való részvételt, így csak az alapvető demográfiai adataikat ismertetem az 1. táblázatban.

Az elemzés alapjául szolgáló rögzített hangalapú interjúanyagot a tematikus elemzés módszertanával dolgoztam fel. A fő célom az volt, hogy a különböző emberek hasonló válszait tematikusan rendszerezve, az összefüggéseket kiemelve mutassam be. Az eredmények ismertetése során külön kezeltem az első és a második adatfelvételtől levonható következtetéseket: igyekeztem rámutatni arra, hogy a vizsgált személyek mobilitási stratégiáit illetően milyen változásokat eredményezett a 2022. február 24-én indított orosz katonai offenzíva.

Interjúalanyok alapvető demográfiai ismertetőjei									
Kódjel	Életkor	Családi státusz	Gyerek	Lakóhely	Legmagasabb végzettség	Képesítés	Munkakör	A háború kitörése után Kárpátján maradt?	Interjú(k) időpontja(i)
A1	20–25	házas	0	Nagyszőlős (Csefalva)	felsőfokú	tanár	nyelvtanár	NA	2021. 05. 03.
A2	31–35	özvegy	2	Csefalva	középfokú	varrónő	munkanélküli	NA	2021. 05. 01.
A3	36–40	házas	1	Sárosroszi	felsőfokú	óvónő, tanító	óvónő	NA	2021. 05. 03.
B1	36–40	házas	2	Sárosroszi	középfokú	ápolónő	ápolónő	igen	2022. 03. 24.
B2	56–60	házas	2	Csefalva	középfokú	-	gazdálkodó, falusi vendéglátó	igen	2022. 03. 24.
B3	51–55	házas	2	Csefalva	középfokú	villanyszerelő	ellenőr, gazdálkodó	igen	2022. 03. 24.
B4	46–50	házas	3	Csefalva	felsőfokú	hitoktató	hitoktató	igen	2022. 03. 24.
B5	36–40	házas	2	Bene	középfokú	cukrász	online marketing munka, bolti eladó	igen	2022. 03. 23.
B6	31–35	házas	2	Bene	felsőfokú	óvónő, tanító	óvónő, termelő	igen	2022. 03. 23.
B7	36–40	házas	2	Bene	középfokú	könyvelő	könyvelő	igen	2022. 03. 23.
B8	46–50	házas	1	Bene	szakiskola	kovács	kovács, termelő	igen	2022. 03. 23.
B9	31–35	házas	2	Bene	középfokú	fodrász	bolti eladó, fodrász	igen	2022. 03. 23.
B10	31–35	házas	2	Bene	középfokú	könyvelő	bolti eladó	igen	2022. 03. 23.

B11	31–35	házas	1	Bene	felsőfokú	földrajz tanár	születési szabadság	igen	2022. 03. 23.
B12	26–30	házas	1	Bene	középfokú	pék	születési szabadság	igen	2022. 03. 23.
B13	56–60	házas	2	Bene	felsőfokú	református lelkész	lelkész	igen	2022. 03. 22.
B14	56–60	házas	2	Bene	felsőfokú	hitoktató	könyvelő	igen	2022. 03. 22.
B15	46–50	házas	3	Bene	középfokú	-	gazdálkodó	igen	2022. 03. 25.
B16	51–55	házas	2	Bene	felsőfokú	könyvtáros	közalkalmazott, könyvtáros	igen	2022. 03. 25.
B17	41–45	házas	2	Sárosroszi	középfokú	-	gyári munkás	igen	2022. 03. 24.
C1	41–45	egyedülálló	0	Bene	felsőfokú	tanár	középfokú tanár	igen	2020. 05. 04.; 2022. 03. 30.
C2	20–25	jegyes	0	Tekeháza (Csetfalva)	felsőfokú	tanár	középfokú tanár	igen	2021. 05. 03.; 2022. 03. 27.
C3	20–25	jegyes	0	Beregszász (Csetfalva)	középfokú	autószerelő	autószerelő	nem	2021. 05. 04.; 2022. 03. 27.
C4	36–40	házas	2	Bene	felsőfokú	tanár	általános iskolai tanár	igen	2021. 05. 02.; 2022. 03. 16.
C5	41–45	házas	2	Bene	felsőfokú	tanár	középfokú tanár, egyetemi oktató	igen	2021. 05. 03.; 2022. 03. 13.
C6	31–35	házas	2	Bene	középfokú	óvodai dajka	óvodai dajka	igen	2021. 05. 04.; 2022. 03. 20.
C7	20–25	házas	0	Csetfalva	felsőfokú	tanár, geológus	középfokú tanár	nem	2021. 05. 01.; 2022. 03. 27.
C8	31–35	házas	2	Sárosroszi	középfokú	varrónő	gyári munkás	igen	2021. 05. 03.; 2022. 03. 24.

1. táblázat: Az interjúalanyok alapvető demográfiai adatai

Forrás: saját szerkesztés

Önkéntes helyben maradás a háború kitörése előtt – az első adatfelvétel eredményei

Ukrajna már a február 24-i offenzíva előtt sem volt politikai és biztonsági szempontból stabilnak nevezhető, de a kedvezőtlen körülmények nem voltak kihatással a (nyugat felé irányuló) migráció szabályozására.⁹ Az ukrán állampolgárok – különösen a kettős állampolgársággal rendelkezők – szabadon használhatták a határátkelőket és könnyedén le tudtak telepedni Magyarország vagy az Európai Unió egy más országának területén. Tehát a háború kitöréséig a kárpátaljai magyarokat nem gátolták jogi akadályok abban, hogy önkéntesen elhagyják Ukrajna területét. Amíg a helyzet nem változott, az alapvetően saját döntésük függvénye volt, hogy élnek-e az elvándorlás adta lehetőséggel. A kutatásban 2021 tavaszán megszólaló interjúalanyok a más kutatók által is használt „*Tervezi-e Ön, hogy külföldre megy?*” migrációs potenciált mérő kérdésre¹⁰ eltérő határozottsággal, de valamilyen nemi válaszoltak. Tehát a jelentős negatív szabadság ellenére a megkérdezetteknek nem voltak erős migrációs vágyaik, hanem az önkéntes helyben maradást választották. Az alábbiakban azt fejtem ki, hogy az interjúalanyok 2021 tavaszán mivel magyarázták, hogy nem terveznek elvándorolni Kárpátaljáról.

Magyarországi tapasztalatok

Az önkéntes helyben maradást választó interjúalanyok között beazonosítható egy olyan embercsoport, akik huzamosabb ideig tanultak vagy dolgoztak Magyarországon, ezáltal mélyebb betekintést nyertek a magyarországi életkörülményekbe. (Az első adatfelvétel során nem került a mintámba olyan személy, aki Magyarországon kívül más külföldi országban is élt volna életvitelszerűen, de a második mintavétel során is csak egy interjúalany (B12) számolt be arról, hogy párjával rövid ideig Hollandiában dolgozott. Ez arra enged következtetni, hogy a vizsgált területről a migrációs csatornák többnyire Magyarországra vezetnek, ami a teljes kárpátaljai magyarság körében mért statisztikával – kb. 75% – is összeegyeztethető.)¹¹

9 Ukraine: events of 2019. *Human Rights Watch*, 2020. Letöltés helye: www.hrw.org; letöltés ideje: 2022. 04. 14.

10 Kovács András – Soltész Béla: *Mit tudunk a kivándorlásról? Műhelybeszélgetések*. Gondolat Kiadó: Budapest, 2018.

11 Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Kovács Katalin – Molnár D. István – Molnár József – Rákóczi Krisztián – Tátrai Patrik: A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására. *Metszetek*, 2018. 7 (1). 5–29, itt: 17.

A huzamosabb magyarországi tartózkodással rendelkezők életük egy korábbi szakaszában már éltek az önkéntes mobilitás lehetőségével, de különböző okokból mindannyian a hazatérés mellett döntöttek. Egyesek arról számoltak be, hogy Magyarországon hiába tudtak anyagi szempontból sokkal kedvezőbb körülmények között élni, érzelmi és kötődésbeli okok miatt mégis a hazaköltözés mellett döntöttek.

„Egész tisztességes összeget kerestem, de éreztem azt, hogy nem az enyém, nem oda tartozom (...) húzott vissza a szívem.” (C7 interjúalany)

„Rájöttem, hogy én azt nem bírom, hogy ne jöjjenek haza; és akkor mondtam, hogy keresek kicsit kevesebbet vagy jóval kevesebbet, de jövök haza.” (C3 interjúalany)

„Ha csak a gazdasági, meg egyéb okokat nézzük, akkor az emberek nagy többsége már rég itt hagyta volna ezt a területet; ez az érzelmi szál, ami a legtöbb embert visszahozza.” (C1 interjúalany)

Más interjúalanyok arról is beszámoltak, hogy magyarországi tartózkodásuk során számos negatív élmény érte őket, ami szintén a hazaköltözésre sarkallta őket. Volt, aki arra panaszkodott, hogy magyar identitása ellenére az anyaország keleti, ukrán határhoz közeli részén nem fogadták el magyarnak.

„Szabolcsban mindig büdös ukrán leszek.” (C3 interjúalany)

Szükséges azonban azt is megjegyezni, hogy más beszámolóik alapján ezt a jelenséget a vizsgált alanyok nem tekintik általánosnak, Magyarország legtöbb vidékén nem tapasztaltak hasonló megkülönböztetést, sőt Kárpátalján kisebbségi nemzetként hangsúlyozták, hogy még nehezebb a beilleszkedés.

Volt olyan interjúalany, aki úgy érezte, hogy Magyarországon istenhite miatt nézték le, ő a keresztyén hit nagyobb megbecsülését határozta meg elsőszámú okként, ami miatt nem költözne el Kárpátaljáról.

„Ha valaki hisz az Úr Jézusban, akkor azért nem vetik meg és nem tartják furcsának, sőt ennek ellentétében azt tartják furcsának, ha itt valaki nem hisz a Jóistenben.” (C2 interjúalany)

Olyan válaszadók is akadtak, akik bár rendelkeznek huzamosabb idejű magyarországi élettapasztalattal, nem számoltak be negatív élményekről. Ennek ellenére ők is a hazaköltözés mellett döntöttek, és elsősorban érzelmi okokkal magyarázták a hazatérésüket. Többen külön kiemelték, hogy Magyarországon hiányolták a családjuk és az otthonuk körüli tágabb közösséget, ami visszahúzta őket a szülőföldjükre.

„Itt születtem, itt a hazám, ide vágyott vissza a szívem.” (A1 interjúalany)

„Éltem Magyarországon is, de itt a faluban ismerősként köszönünk egymásnak. Egy magyarországi település idegen hely lenne: nem oda születtünk. Ha rá lennénk kényszerülve,

valószínűleg be tudnánk illeszkedni, de valami nagyon nagy dolognak kéne történnie hozzá, hogy elmenjünk.” (C6 interjúalany)

„Családot, házat, hazát nem tudnám itt hagyni.” (A2 interjúalany)

A magyarországi élettapasztalattal rendelkező interjúalanyok osztoznak abban, hogy életük egy korábbi szakaszában éltek a migráció adta lehetőséggel, a mintába bekerülő személyek valamennyien tanulni vagy dolgozni érkeztek Magyarországra. Azonban végsősoron valamennyien a hazatérés mellett döntöttek és Kárpátalján alapítottak családot vagy tervezik a családalapítást, ami hosszabb távon garantálhatja a maradásukat. Negatív tapasztalataik helyi közösségen belül való közvetítése pedig más egyének maradását is elősegítheti, ahogyan erre korábban Schewel alapján már utaltam.¹²

Önmegvalósítás otthon

De Haas¹³ mobilitásról alkotott definíciójából (a lakóhely megválasztásának képességszabadsága) adódik, hogy az általános vágyak (pl. anyagi, szociális) megnövekedése nem szükségszerűen jár együtt elvándorlással, sokan ezeket a célokat lehetőség szerint otthoni körülmények között kívánják elérni. Ez a vizsgált személyek körében leginkább két dologban volt tetten érhető: az ukrán nyelv magas szintű elsajátításában és saját vállalkozás indításában.

Az interjúk során sokan felhívták arra a figyelmet, hogy a magyarság számára komoly hátrányt jelent, hogy a hivatalos ukrán nyelvet csak a közbeszéd szintjén beszélik. Volt olyan interjúalany, aki kiemelte, hogy hiányos nyelvtudása gátolta az érvényesülésben: nehezére esett, hogy a főiskolán ukrán nyelven kellett tanulnia. Mások arról is beszámoltak, hogy a környezetükben élők közül némelyek az ukrán nyelv alacsony szintű ismerete miatt el is hagyták az országot, mert úgy érezték, hogy ebből adódóan hátrányok érik őket Kárpátalján. A válaszadók szerint a probléma fő forrása, hogy a magyar gyerekeknek nem idegen nyelvként, hanem anyanyelvként tanítják az ukránt az iskolákban, hiába a magyar az első nyelvük. A helytelen módszertan miatt a gyerekek nem tanulnak meg kellő mértékben ukránul.

„Elvárják, hogy tanuljunk meg ukránul, de nem idegen nyelvként tanítják, ezért a gyerekek nem tudják megtanulni. Anno az oroszot úgy tanították és mindenki beszélte.” (C6 interjúalany)

12 Schewel, 2019. Understanding Immobility, i.m. 340.

13 de Haas, 2014. Migration Theory, i.m. 29.

Olyan interjúalany is akadt azonban, aki éppen a kétnyelvűségből eredő előnyökre hívta fel a figyelmet, kiemelve, hogy az ukrán nyelv magas szintű ismerete munkaerőpiaci előnyökkel járhat.

„Vannak itt munkalehetőségek, viszont olyan embereknek, akik tudják az ukrán nyelvet anyanyelvi szinten, illetve rendelkeznek valamilyen diplomával.” (A1 interjúalany)

Az egyik interjúalany, aki magyar–ukrán vegyesházasságból született, arról számolt be, hogy mindkét nyelvet perfektül beszélve nyelvtanárként dolgozik, míg egy másik interjúalany hivatali munkája során kamatoztatja magas szintű ukrán nyelvtudását.

A lokális szintű önmegvalósítás másik megfigyelhető formája a saját vállalkozás indítása. A vizsgált falvakban számos család él a magyar kormány által finanszírozott Egán Ede program adta lehetőséggel, ami elsősorban vállalkozásfejlesztési és eszközbeszerzési támogatást jelent.¹⁴ A vizsgált személyek közül a támogatást a legtöbben mezőgazdasági eszközök beszerzésére használták fel, de volt olyan is, aki autószerelő műhely beindítására igényelt pénzt. A beszámolók szerint a program, melynek hivatalos honlapja szerint deklarált célja, hogy *„kárpátaljaiak itthon tudjunk boldogulni, vállalkozni”* nagyrészt betölti a hozzá fűzött reményeket, sokaknak biztosított fontos támogatást a megélhetéshez.

„Az Egán Ede program sokat segít a helyieknek, sok eszközt tudtunk vásárolni, be tudunk ruházni az épületekbe. A támogatás nagy segítség, tőke volt. A jó vállalkozások nemcsak a saját családjukat, hanem néhány alkalmazottat is fenn tudnak tartani. Ezen felül a falusi turizmusban is sok jó kezdeményezés indult. Ráadásul nemcsak pénzt adtak, hanem jó tanácsokat is. Rengeteg segítség érkezett Magyarországról.” (B14 interjúalany)

Természetesen olyanok is voltak, akik támogatás nélkül is vállalkoznak (pl. fizető vendéglátó szolgáltatóként vagy bortermelőként), illetve néhányan az Egán Ede program hátrányait is kifejtették. Összességében azonban a válaszadók pozitívan nyilatkoztak a Magyarországról érkező támogatásokról, és úgy értékelték, hogy segítette őket a Kárpátalján való megmaradásban. Ennek megfelelően a stabilan működő vállalkozások, a kormánytámogatások és a kétnyelvűség is értelmezhető „helyspecifikus előnyként”, amik megtartó faktorként szolgálhatnak a migrációs döntéshozatal tekintetében.

¹⁴ Egán Ede – pályázati kiírások. *Egán Ede Kárpátaljai Gazdaságfejlesztési Központ*. 2022. Letöltés helye: <https://eganede.com>; letöltés ideje: 2022. 04. 14.

Család

Az első mintavétel alapján általánosan elmondható, hogy a már családot alapított, idősebb interjúalanyok pozitívabban viszonyultak a kárpátaljai körülményekhez és elégedettebbek az életkörülményeikkel, mint az egyedülálló, fiatal válaszadók. Ők jellemzően elégedettebbek voltak az életükkel és kevésbé tartották valószínűnek, hogy valaha egy másik országba költözzenek. Példaként említve, egy 23 éves fiatal férfi így nyilatkozott:

„Egyszer, ha elszakad a cérna, akkor teljes mértékben esélyesnek látom [az elköltözést]. (...) Ha az anyagi környezet nem lesz megfelelő, akkor nem fogunk tudni megmaradni.” (C7 interjúalany)

Vele ellentétben egy 40 éves kétgyermekes édesanya ezt mondta:

„Mi itt találtuk meg az életünket. (...) Egyetlenegy olyan esemény van, ami miatt elköltöznénk: ha szó szerint ég a ház fölöttünk.” (C5 interjúalany)

Visszatartó ereje azonban nem csak önmagában a családnak van: a már megállapodott interjúalanyokat az is összeköti, hogy Kárpátalján saját családi házzal rendelkeznek. Ők jellemzően családtagjaik és barátaik után harmadik helyen említették saját lakóházukat mint tényezőt, amit sajnálnának hátrahagyni.

„Benne van az életünk, apránként hoztuk össze. Eredetileg csak falak és ablakok voltak benne.” (B4 interjúalany)

A ragaszkodás egyrészt érzelmi okokkal magyarázható: *„ilyen máshol nem lesz” (C4 interjúalany)*, másrészt gazdaságilag is racionális, hiszen a válaszadók tisztában vannak vele, hogy lakóházaik piaci értéke elhanyagolható, például a magyarországi ingatlanárakkal összehasonlításban: *„Nem bírnék egy kicsi bérelt lakásban élni” (C5 interjúalany)*.

A célterületen levő épített lakóházak valós értékét a terepkutatás során tett bejárás is visszaigazolta: az interjúk készítése során szembesülhettem azzal, hogy a vizsgált személyek lakóingatlanjai a legtöbb esetben nyugati sztenderdek szerint is igényesen felújított, karbantartott és tiszta családi házak voltak. Így nem lebecsülendő a vizsgálati alanyok családi házhoz való ragaszkodása.

Az esettanulmány tehát igazolja a szakirodalom szerint létező azon törvényszerűséget, miszerint a családalapítás és az ugyanazon a területen eltöltött évek számának növekedése növeli a helyben maradás esélyeit.¹⁵ A vizsgált személyekről általánosan elmondható, hogy a már megállapodott interjúalanyok elégedettebbek a kárpátaljai étellel és ezzel

15 Schewel, 2019. Understanding Immobility, i.m. 340.

összefüggésben kevésbé tartják valószínűnek, hogy elköltözzenek onnan. A családalapítás-sal összefüggésben pedig a saját lakóingatlan birtoklása is csökkenti a migrációs vágyakat: ez egyfelől érzelmi, másfelől finansiális okokkal is magyarázható.

Érzelmi kötődés a szociális és természeti közeghez

Amikor az interjúalanyokat arról kérdeztem, hogy mik azok a tényezők, amik a leginkább otthon tartják őket, először, nem meglepő módon, valamennyien a családjaikat, barátaikat és ismerőseiket emlegették. A legközelebbi emberi kapcsolataikon felül azonban majdnem minden válaszadó (az első adatfelvételkor 11-ből 8 fő) kiemelten fontosnak tartotta megemlíteni, hogy a tágabb értelemben vett helyi közösségre jellemző összetartás is visszatartja őket az elvándorlástól. A válaszadók különösen saját falujukat, de a települések közötti kapcsolatot, a gyülekezeti közösséget és a kárpátaljai magyarok teljes közösségét is összetartónak jellemezték.

„Én úgy érzem, hogy ez a közös sors összekovácsol minket, azokat, akik itt maradunk (...) én mindig azt mondom, hogy Kárpátalja olyan, mint egy nagyobb falu, mert szinte mindenki ismer mindenkit.” (C5 interjúalany)

„A faluk között testvéri kapcsolat van.” (C6 interjúalany)

A beszámolók alapján az összetartás megnyilvánul a jószomszédi kapcsolatokban, az egyházközségekben és a közösségi oldalakon is. Többen is kiemelték, hogy szükség esetén bizalommal tudnak fordulni a magyar közösség többi tagja felé, és mindig segítők kezekre találnak. Példaként többen megemlítették a 2001-es tiszai árvíz kapcsán szerveződött összefogást és a koronavírusban érintett családok közös megsegítését is.

A közösséghez való kötődésen felül többen is kiemelték, hogy a kárpátaljai tájhoz is érzelmileg kapcsolódnak, és ezt is egy otthontartó tényezőként állították be. A helyi természeti környezethez való kötődés szintén előkelő helyen szerepelt a megmaradásra ösztönző tényezők listáján.

„Itt hegyek vannak. Én szeretek kirándulni ezeken a helyeken, én nem tudnám elképzelni, hogy egy városban vagy más egyéb helyen lakjak.” (C4 interjúalany)

„Kárpátaljának elsősorban a földrajzból adódóan a természet világát [szeretem], szerintem csodálatos (...) nagyon gyönyörű helyeket lehet megismerni.” (C7 interjúalany)

A szociális és természeti környezethez való kötődés szintén jól illeszkedik a Schewel által megtartó faktoroknak nevezett tényezők listájára.¹⁶ A minél hosszabb tartózkodás pedig

16 Uo. 339–343.

erősíti a kötődést a kifejtett közegekhez, ami az idő előrehaladtával folyamatosan emeli a helyben maradás esélyeit.

Küldetéstudat

Az interjúalanyok egy jól elhatárolható csoportja az általánosnak tekinthető érzelmi kötődést kiváltó tényezők mellett a Kárpátalján való megmaradást élete egyfajta küldetésének is tekinti. Ezek a válaszadók a kárpátaljai magyar közösség fennmaradását szinte egzisztenciális kérdésnek tekintik, a legtöbb esetben összekötve ezt egy Istentől kapott küldetéstudattal. Utóbbi nem meglepő, hiszen a kárpátaljaiak életében az Istenben való hit és a vallásgyakorlás sok szempontból meghatározó jelentőségű, illetve az egyházak a közösségi élet, az oktatás és szociális szféra szempontjából is fontos szerepet töltenek be.¹⁷

A Kárpátalján való megmaradásra küldetesként tekintő interjúalanyok jellemzően felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, családos emberek és a megkérdezettek közül a legalacsonyabb migrációs vágyakkal rendelkeznek. Az első adatfelvétel során ebbe a csoportba többnyire pedagógusok kerültek. Ők fontosnak érzik, hogy tanítványaiknak jó példát mutassanak azzal, hogy helyben maradnak, ezen felül hangsúlyozták, hogy istenhitük is azt diktálja, hogy Kárpátalján kell teljesíteniük földi szolgálatukat.

„Én hiszem azt, hogy az embernek ott van dolga, ahova a Jóisten helyezte.” (C2 interjúalany)

„Én mindenképpen úgy gondolom, hogy aki itt született Kárpátalján, az maradjon is itt.” (C2 interjúalany)

„Teszünk azért, hogy minél többen próbáljanak meg itt maradni.” (C7 interjúalany)

A pedagógusokon felül más interjúalanyok is tettek utalást arra, hogy célként tekintenek arra, hogy a magyarság fennmaradjon Kárpátalján, azonban többségük elmondta azt is, hogy megértéssel van az elköltözők iránt.

„Nem tudom elítélni [az elköltözőket], de azért mellettük sem állok.” (A3 interjúalany)

Az interjúk alapján az etnikai jellegű, gyakran istenhitből táplálkozó küldetéstudat mindenképpen magyarázó erővel bír a vizsgált személyek Kárpátalján való megmaradása szempontjából, amit az is alátámaszt, hogy az ebbe a csoportba tartozó interjúalanyok rendelkeznek a legalacsonyabb migrációs vágyakkal (néhányan ki is zárták az elköltözés lehetőségét). Véleményem szerint ez az azonosított tényező Schewel kategóriái szerint mind

17 Ferenc Viktória – Kovály Katalin (szerk.): *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.: Budapest, 2020.

megtartó faktorként, mind maradásra készítő belső kényszerként is értelmezhető, akár mint lakóhelyhez való hűség.¹⁸

Önkéntes helyben maradás a háború kitörése után

A migráció szabályozását illetően a háború kitörése jelentős változást hozott magával. 2022. február 24-én reggel Volodimir Zelenszkij ukrán elnök hadiállapot bevezetését rendelte el, majd este általános mozgósítást hirdetett.¹⁹ Utóbbi értelmében a 18 és 60 év közötti férfiak az elnöki rendelet hatályba lépésétől kezdődően nem hagyhatták el Ukrajna területét. Az interjúalanyok beszámolóai alapján azonban a valóságban a folyamat ennél összetettebb volt.

Amikor 24-én hajnalban kitört a háború, az elmesélések alapján a lakosságon nem lett azonnal úrrá a pánik. A tömegpánik csak órákkal később, délelőtt 10-11 óra környékén érte el a kárpátaljai lakosságot, amikor az emberek döntő többsége hazament a munkahelyéről, a gyermekeket pedig hazaküldték az iskolákból, óvodákból. A pánik hatására néhány órán belül tömegek kezdtek el összepakolni és vették az irányt többnyire Magyarország felé. Késő délutánra több kilométeres sorok alakultak ki az Ukrajnából kivezető határátlépési pontokon. Az első órákban a határátlépés mindenki számára engedélyezett volt, majd késő este fordulat következett be az általános mozgósítás bevezetésével. A rendelet értelmében ettől a pillanattól fogva a 18 és 60 év közötti férfiakat nem engedték kilépni az országból, eredetileg magyar útlevéllel sem. Másnap kora délután azonban átmenetileg újra változtattak a szabályokon, és másfél napon keresztül, nagyjából szombat estig magyar útlevéllel engedélyezték a határátlépést. Ebben a rövid időszakban (valószínűleg) a katonakorú magyar férfiak nagy aránya elhagyta Ukrajna területét: sokan családjukkal együtt, még többen egyedül. A férfiak közül azonban azoknak, akik ebben a rövid időintervallumban nem hagyták el az országot, azóta – a dolgozat megírásának időpontjáig²⁰ – erre nem adott lehetősége. A helyben maradt katonakorú férfi lakosságnak pedig a sorozás egy valós veszély: a behívólevelet hivatalosan bármikor kézhez kaphatják. Számottevő hadi esemény azonban a tanulmány megírásának időpontjáig nem történt Kárpátalján, tehát egzisztenciális értelemben nem kényszerültek menekülésre. Ezzel ellentétben rengeteg belső menekült érkezett erre a vidékre, akikről jellemzően a helyi lakosság gondoskodik.

18 Schewel, 2019. *Understanding Immobility*, i.m. 340.

19 President signed a decree on the imposition of martial law in Ukraine, the Verkhovna Rada approved it. President of Ukraine, 2022. február 24. Letöltés helye: [president.gov.ua](https://www.president.gov.ua); letöltés ideje: 2022. 04. 18.

20 2022. 08. 29.

A jelen helyzetben tehát módosult a kárpátaljai magyarok törekvés-képesség modell szerinti állapota. A 18 és 60 év közötti férfiak ugyanis a jelenleg érvényes szabályok szerint nem rendelkeznek azzal a negatív szabadsággal, ami biztosítaná számukra, hogy képesek legyenek lakóhelyüket szabadon megválasztani: nem hagyhatják el Ukrajna területét. A nem katonakorú férfiak és a nők azonban továbbra is rendelkeznek a lakóhelymegválasztás szabadságával. A második adatfelvétel során (2022. március) már többen is azt válaszolták a „*Tervezi-e Ön, hogy külföldre megy*” kérdésre,²¹ hogy a jövőben elképzelhetőnek tartják az elvándorlást, sőt a 2021-ben még Kárpátalján tartózkodó interjúalanyok közül négy személyről is kiderült, hogy a háború kitörése után távozott az országból.

A dolgozat kutatási kérdésének megfelelően azonban a második interjúzás során is első-sorban olyan személyeket igyekeztem felkeresni, akik mobilitási stratégiájként a háború ellenére is a helyben maradást választották. Ennek érdekében a második mintavétel során személyesen utaztam el a vizsgált területre, ami egyrészt mélyebb beszélgetésekre adott lehetőséget, másrészt a terepbejárás által betekintést nyerhettem a vizsgált személyek mindennapjaiba és életkörülményeibe.

A háború kitörése bizonyos faktorok esetében felülírta a 2021 tavaszán tapasztalt állapotokat. Ebben a fejezetben így a második mintavétel eredményeinek ismertetésével mutatom be, hogy az orosz invázió után mi változott a kárpátaljai magyarok migrációs stratégiáit illetően.

A körülmények megváltozása

A hadi állapot beálltával számos új probléma és aggály merült fel, amelyek egyrészt hangsúlyeltolódást eredményeztek a válaszadók indoklásaiban, másrészt az új helyzetre új magyarzó faktorok is előkerültek. Az alábbiakban a háború vizsgált személyek életére vonatkozó legfontosabb következményeit mutatom be.

A kárpátaljai magyar családokat közvetlenül érintő legsúlyosabb probléma a hadköteles (18–60 év közötti) férfiak sorozása. Mivel az itt élő magyar emberek 86%-a elsődleges identitásként magyarnak, kárpátaljinak vagy kárpátaljai magyarnak vallja magát,²² kevésbé meglepő, hogy a válaszadók közül senki sem azonosult az ukrán nemzeti védelmi törekvéseivel olyan mértékben, hogy fegyverrel harcoljon az állam védelméért. Éppen ezért a sorozás veszélyének kitett férfiak többsége 2022. február 24-én vagy a következő két

21 Kováts – Soltész, 2018. Mit tudunk a kivándorlásról?, i.m. 96.

22 Ferenc Viktória: A nemzeti-etnikai identitás építőkövei kárpátaljai ukránok és magyarok körében. *Kisebbségi Szemle*, 2017. 2 (2). 21–39, itt: 30.

napban távozott Kárpátaljáról. Ennek következményeképpen szinte nem maradt olyan magyar család, amit ne szakított volna szét a háború: édesapák, gyermekek távoztak innen, jellemzően Magyarországra. A szétszakítottság negatív érzelmi hatásain felül ennek a vizsgált területen súlyos gyakorlati következményei is vannak: a részben vagy teljes mértékben a mezőgazdasági termelésből élő családok – akik a vizsgált települések lakóinak döntő többségét kiteszik – a munkaképes férfiak távollétében nehezen tudnak megbirkózni a tavaszi munkálatok adta kihívással. A jelenlegi helyzetben a nők és az idősek kénytelenek elvégezni az ilyenkor esedékes munkákat (pl. permetezés, metszés), ami a helyiek önbevallása alapján azt jelenti, hogy ebben az évben csak alacsonyabb terméshozamot fognak tudni felmutatni, ami a jövőre nézve veszélybe sodorja a gazdasági kilátásaikat.

A családok szakadozottságából adódó negatív érzelmi hatásokon felül a kárpátaljai magyarokat a háború egyéb pszichológiai következményei is rosszul érintik. Bár az itt élők testközelből nem érzékelik a háború borzalmait, az egyenruhások látványa Kárpátalján is a látkép részévé vált. Az egyik vizsgált településen például a helyi óvoda épületébe költözött be nagyjából 15 katona, akiknek feladata a Románia felé vezető Tisza-híd őrzése. Ezen felül 2022. május 3-án elsőtízben Kárpátalja Volóci járását is rakétatámadás érte, a vizsgált területtől nagyjából 100 kilométerre. Nem meglepő tehát, hogy a helyiek beszámolóí alapján a mindennapi közbeszédet is a háború tematizálja, illetve sok reklámfelületen is a védelem támogatására buzdítják a lakosságot.

A pszichológiai hatásokon felül érdemes megjegyezni, hogy a háború gazdasági következményei is éreztetik a hatásukat a vizsgált személyek mindennapjain. A háború miatt infláció, gyógyszer- és élelmiszerellátási problémák, illetve időközönként üzemanyaghiány is jellemzi Kárpátalját, ahogyan egész Ukrainát is. Az interjúalanyok a saját bőrükön elősorban az üzemanyag és a műtrágya árának drasztikus emelkedését érzékelik, ami tovább rontja a mezőgazdaság kilátásait. Az ebből adódó bizonytalanság azonban nemcsak a mezőgazdasági termelésre vagy a gazdasági helyzetre általánosságban terjed ki, hanem a kárpátaljai lét jövőjére nézve is: az interjúalanyok nagy száma panaszkodott a jelenlegi helyzet kilátástalanságára.

Összefoglalva tehát a vizsgálati területet a háború miatt legsúlyosabban érintő problémák a következők: a katonakorú férfi lakosság toborzása és ebből kifolyólag a családok szakadozottsága, a háború pszichológiai hatásai, a romló gazdasági kilátások és az általános bizonytalanság.

Összevetés: mi változott az egy évvel korábbi magyarázatokhoz képest?

Összességében elmondható, hogy a 2021 tavaszán készített interjúanyag alapján tett következtetések (a maradási magyarázó tényezők) a háború hatására sem veszítették el érvényüket. Azonban az egy évvel későbbi interjúkban bizonyos szempontok már nem, vagy csak kevésbé jelentek meg, illetve bizonyos faktorok esetében hangsúlyeltolódás is megfigyelhető. Az alábbiakban a két interjúanyag elemzésekor tapasztalt különbségeket mutatom be.

Magától értetődő módon, amikor az interjúalanyokat az életkörülményeikről, elégedettségükről kérdeztem, a háború előtti interjúfelvételhez képest negatívabb képet festettek le a helyzetükről. Amíg 2021-ben még leginkább a kevés munkalehetőségre, az alacsony fizetésekre és a magyar kisebbséget hátrányosan érintő törvényekre panaszkodtak, addig 2022 márciusában legsúlyosabb problémaként a háború negatív következményeit azonosították, az előző alfejezetekben kifejtett körülményeket.

A 2021-es adatfelvétel alapján azonosított témakörök a háború utáni interjúanyagban is többnyire megjelentek. A család mint visszatartó közeg nagymértékben felerősödött, többen indokolták a maradásukat azzal, hogy idős szüleiket kötelességük ápolni.

„Apukát, anyukát hova tegyem?” (B1 interjúalany)

A családi összetartással kapcsolatban azonban arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy a katonakorú férfiak tartós távolléte hosszú távon ellentétes hatást (elvándorlást) is kiválthat, amennyiben a kettészakadt családok külföldön egyesülnek.

Az összetartó, segítőkész és szeretetteljes közeg – mint visszatartó tényező – a második interjúzás során is gyakran felmerülő elem volt: pillanatnyilag ez főként a frontvonalak közeléből érkező belső menekültek közös, összefogáson alapuló ellátásában nyilvánul meg. Ezzel együtt kevés válaszdón ugyan, de tapasztalható volt egyfajta csalódottságérzés a lokális közösséget illetően a rengeteg családos elköltöző miatt. Azonban hangsúlyozandó, hogy a többség megértéssel vette azoknak a döntését, akik a háború kitörése után kollektívan az elvándorlás mellett döntöttek, ebben a tekintetben enyhülést éreztem az egy évvel korábbi eredményekhez képest.

„Most brutál, hogy milyen sokan kimentek. (...) Mivel jobb most ott? Saját magunk alatt vágjuk a fát.” (B6 interjúalany)

„Azokat nem értem, akik családotul egyből elmentek. Ezt elhamarkodottnak tartom, ez ilyen csordaöszön. (...) De én ezért nem tudok elítélni senkit.” (B6 interjúalany)

A második mintavétel során a természeti környezet szeretete és az ahhoz való ragaszkodás nem merült fel mint helyben tartó tényező, csak néhány másra vonatkozó állítás mögött lehetett közvetve felfedezni a jelenlétét.

Az otthoni önmegvalósítás az egy évvel korábbiakhoz képest éppen, hogy fordított értelemben jelent meg: sok interjúalany fejezte ki aggodalmát azzal kapcsolatban, hogy a lehetőségek még a korábbiakhoz képest is beszűkültek. Mostanra az idáig biztos pontnak tekintett kistermelői tevékenység jövője is több szempontból kétségessé vált, különösképpen a munkaképes férfiak elvándorlásából fentebb kifejtett nehézségek miatt.

„Olyan nagyon senki nem kezd el most semmit.” (B8 interjúalany)

A háború után még nagyobb hangsúlyt kapott azonban az istenhitből táplálkozó reménység és a magyarság megmaradását szorgalmazó küldetésstudat. A második adatfelvétel során több interjúalany és jóval részletesebben számolt be küldetésstudatáról, így ezeket a válaszokat itt bővebben is érdemes kifejteni.

A 2022 tavaszán megkérdezett személyek közül ide sorolandó a három falu közös református lelkésze, aki hivatására Istentől kapott küldetesként tekint.

„Ott kell világitanom, ahova az Úr állított, és amíg Ő jónak látja.” (B13 interjúalany)

A lelkész azt is kiemelte, hogy ugyan egy jó közösség biztosításával igyekszik tenni azért, hogy a hívők ne akarjanak elköltözni Kárpátaljáról, de nem szeretné befolyásolni migrációs döntésüket.

„Nem mondhatom azt, hogy kedves Testvérek maradjunk itt! Őrizzétek a kis kedves Kárpátalját!” (B13 interjúalany)

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) helyi képviselője a lelkészhez képest saját helyben maradása mellett azt is küldetésének tekinti, hogy aktívan tegyen más magyarok helyben maradásáért is. Állítása szerint az utóbbi években Magyarországról érkezett támogatások sokat segítenek abban, hogy a magyarok helyben is boldogulni tudjanak, illetve a közintézmények felújítása is nagy segítséget jelent a kultúra megőrzése szempontjából. Ennek ellenére mégis úgy látja, nagyon nehéz garantálni, hogy a fiatalok ne költözzenek el Kárpátaljáról.

„Nekünk feladatunk megtartani a magyarokat helyben, őrizni a hagyományokat és a kultúrát. Bárhogy is érez a szívem, nekem feladatom itt maradni. (...) Igyekszünk tenni azért, hogy a fiatalok is maradjanak, bár nagyon nehéz ezért bármit is tenni. Tartjuk a kapcsolatot az anyaországgal, és így kapocs vagyunk a magyar állam és a helyiek között. (...) Becsülettel kell teljesíteni a kapott megbízást, amit a magyar állam ad: figyelmeztetni az embereket a lehetőségekről. (...) Igazából a mostaninál nagyobb támogatásra lenne szükség.” (B2 interjúalany)

Ide sorolható az egyik vizsgált falu elöljárója²³ (kvázi polgármestere) is, aki fontosnak tartja a falusiak helyben maradását, de állítása szerint „*esélye sincsen*” arra, hogy tegyen ezért.

„Felajánlani sem tudunk nekik semmit a maradásuk érdekében. A kisebb-nagyobb dolgokban tudunk segíteni. Akik itt maradnak, azoknak a mindennapjait tudjuk megkönnyíteni.” (B15 interjúalany)

A kiragadott példákon felül pedig még számos interjúalany hangsúlyozta, hogy istenhi-te ad reményt a várhatóan nehéz jövőt illetően.

„Az elején pánikoltunk a szirénáktól, de utána elkezdtem az Igét olvasni.” (B5 interjúalany)

A második, háború kitörése utáni adatfelvétel során tehát a küldetéstudat az egyik leg-meghatározóbb faktorrá lépett elő a maradást magyarázó faktorok között.²⁴ Ez a változás valamennyi megkérdézetten érezhető volt, azonban a hangsúlyeltolódás mértékét torzítja, hogy az elöljáró, a lelkész és a KMKSZ helyi képviselője csak a második adatfelvétel során adtak interjút, pedig valószínűsíthető, hogy küldetéstudatuk már 2021-ben is meghatározó volt.

Az összehasonlítás összefoglalásaképpen elmondható, hogy a háború miatt az önkéntes helyben maradás stratégiáját illetően több olyan körülmény is beállt, ami felerősítette a migráció kérdésének relevanciáját. A háborúval megjelent, az egy évvel korábbi állapothoz képest új taszító tényezők a katonakorú férfi lakosság sorozása és ebből kifolyólag a családokra jellemző szakadozottság, a háború pszichológiai hatásai, illetve a romló gazdasági kilátások és az általános bizonytalanság. Ezek a tényezők azonban csak részben változtatták meg azt, hogy mivel indokolják a helyben maradók a mobilitási stratégiájukat. A romló életkörülmények ellenére a család és a tágabb közösségek megtartó ereje, a megmaradást célként kitűző, sok esetben istenhitből táplálkozó küldetéstudat magyarázó ereje felerősödött, míg a természeti környezethez való ragaszkodást és a helyben való önmegvalósítást 2022 tavaszán nem nevezték meg megtartást elősegítő faktorként.

23 Az összukrajnai decentralizációs átszervezés keretében Beregszász és 14 környező falu egy kistérséggé (*bromada*) lett alakítva, ahol 44 ezer ember él összesen. A településeknek ettől fogva nincsenek polgármesterei, hanem a beregszászi központi polgármester mellett elöljárók vannak, akik csak korlátozott jogkörrel rendelkeznek.

24 Érdekes körülmény, hogy a bemutatott interjúalanyok felnőtt gyermekei (ha vannak ilyenek) jellemzően Magyarországon élnek és ott is képzelik el a jövőjüket. A vizsgált személyek ezt némi szomorúsággal ugyan, de elfogadják, sőt támogatják benne gyermekeiket. Minden bizonnyal ez a körülmény nem vesz el a vizsgált személyek megmaradásért érzett vágyainak jelentőségéből, azonban figyelemfelkeltő körülmény, hogy a norma nem szükségszerűen öröklődik tovább a leszármazottakra.

Összefoglalás

A dolgozatban kárpátaljai magyar személyek migrációs stratégiáit vizsgáltam. Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a helyben maradó kárpátaljai magyar emberek mivel indokolják mobilitási stratégiájukat? A kutatási kérdés megválaszolása érdekében egy esettanulmány elkészítése mellett döntöttem, és két alkalommal végeztem interjúkat három tiszaháti magyar többségű faluban: Benén, Csetfalván és Sárosorosziban. Az első adatfelvétel 2021 tavaszán, míg a második 2022 márciusában történt meg, utóbbi így a 2022. február 24-én bekövetkezett orosz–ukrán háborús eszkalációt követően. A dolgozatban külön vizsgáltam, majd összehasonlítottam a háború előtti és utáni stratégiákat és magyarázatokat.

A kutatási kérdés felvetését és az interjúanyag elemzését a migrációt vizsgáló szakirodalom helyben maradó egyéneket vizsgáló viszonylag új megközelítmódja alapozta meg, különös tekintettel a Jørgen Carling és Hein de Haas által felállított törekvés-képesség modellre, illetve Kerilyn Schewel helyben maradó egyének migrációs döntéshozatalát vizsgáló faktoraira.

Az esettanulmány bemutatása során arra törekedtem, hogy kettéválasszam az orosz–ukrán háború eszkalációja előtt és után megállapított eredményeket. A 2021 tavaszán készített kutatás eredményei szerint a helyben maradó kárpátaljai személyeket a Magyarországon gyűjtött (negatív) tapasztalataik visszatartják az elvándorlástól, míg a helyben történő önmegvalósítás lehetősége, a családalapítás, a saját lakóház birtoklása, a szociális és természeti közeghez való érzelmi kötődés és a küldetéstudat megerősítik őket a helyben maradásban. A háborús eszkaláció számos taszító tényezőt hozott be a kárpátaljai magyarok migrációhoz való viszonyába, ezek a katonakorú férfi lakosság sorozása és ebből kifolyólag a családok szakadozottsága, a háború pszichológiai hatásai, a romló gazdasági kilátások és az általános bizonytalanság. Az újonnan megjelenő tényezők azonban csak részben írták felül a 2021-ben tett következtetéseket. A család és a tágabb közösségek megtartó ereje és az elsősorban istenhitből táplálkozó küldetéstudat magyarázó ereje felerősödött, míg a természeti környezethez való ragaszkodás és a lokális önmegvalósítás lehetősége 2022 márciusára részben vagy teljesen eltűntek a maradást magyarázó faktorok közül.